

УДК 37.015.311(092)“1895/1905”

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка

ДОПРОФЕСІЙНИЙ ЕТАП ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ А. С. МАКАРЕНКА

У статті на основі аналізу багатьох історичних і мемуарних джерел описується процес формування А. С. Макаренка як майбутнього педагога упродовж так званого допрофесійного етапу його особистісного розвитку; розкриваються обставини навчання талановитого юнака у Білопільському 2-класному залізничному та Кременчуцькому міському чотирикласному училищах, отримання першої професійної освіти на однорічних педагогічних курсах. Особлива увага приділяється ролі педагогів цих навчальних закладів у становленні професійного ідеалу А. С. Макаренка.

***Ключові слова:** А. С. Макаренко, допрофесійний етап особистісного розвитку, Білопільське 2-класне залізничне училище, Кременчуцьке міське чотирикласне училище.*

Постановка проблеми. Як відомо, свою офіційну освіту А. С. Макаренко розпочав у Білопільському 2-класному залізничному училищі Міністерства народної освіти в 1895 році [15, с. 77]. Хоча до училища він уже отримав початкову домашню освіту і навіть мав деякий досвід самонавчання, саме вказана подія відкриває по суті перший етап особистісного становлення майбутнього педагога. Початок життєвого шляху будь-якого педагогічного діяча, його дебют як суб'єкта освітньої взаємодії є тим просторово-часовим відрізком, де криються і причини його майбутнього професійного вибору, і головні абриси сповідуваного професійного ідеалу. Тривалість даного етапу професіогенезу А. С. Макаренка, що за нашою періодизацією носить назву *допрофесійного*, обмежується 1905 роком – початком самостійної педагогічної діяльності Антона Семеновича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш ранній етап становлення А. С. Макаренка як “педагогічної особистості” потрапив у поле зору дослідників ще на зорі макаренкознавства, спричинивши ретельний пошук достовірних документів та ще живих свідків його дитинства і юності. В книгах і статтях таких корифеїв, як Є. Балабанович, Є. Мединський, Н. Морозова, М. Ніжинський, І. Убийвовк та інших оприлюднені цілі колекції невідомих біографічних фактів та здійснені перші спроби персонологічної характеристики юного Макаренка. Але за останні десятиліття тема допрофесійної біографії Антона Семеновича, на жаль, майже не збагачена новими концепціями або підходами.

Формулювання мети статті. Наша мета полягає в аналізі змісту і виокремленні найбільш характерних тенденцій допрофесійного етапу особистісного розвитку А. С. Макаренка як майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу. У час, коли юний А. С. Макаренко навчався в 3-му відділенні Білопільського училища, на чолі установи став нерядовий педагог

Костянтин Максимович Сальников, який у процесі формування професійного світогляду майбутнього вихователя посів місце першого яскравого взірця високої педагогічної майстерності. Як писав публіцист Б. Волков, Волганівська учительська семінарія, яку К. М. Сальников закінчив два роки тому, не змогла приглушити в ньому здорового селянського начала [2]. Він викладав арифметику і природознавство, але першою турботою вважав залучення всіх учнів до праці. Треба зазначити, що училище мало садибу, обсажену декоративними деревами, великий сад, город, пасіку та баштан. Завідувач формував із учнів, відповідно до віку, трудові бригади, демонстрував техніку сівби, висаджування і обробки сільськогосподарських культур. Учні, починаючи з 4-го відділення, працювали у слюсарних і столярних майстернях, що теж існували при училищі. Крім цього, К. М. Сальников влаштовував загальнодоступні читання на історичні або моралістичні теми, які ілюстрував "туманними картинками" за допомогою "чарівного ліхтаря". Як згадує друг дитинства А. С. Макаренка І. І. Чернишов, уже тоді навколо майбутнього педагога завжди збиралася купка дітей, на шкільних вечорах він зазвичай був в ударі, із захопленням брав участь у всіх дійствах, але ніколи не грав на подвір'ї у "бабки", вважаючи це нецікавим і непотрібним. Автор спогадів упевнений, що саме трудове виховання, отримане в білопільському училищі, приклад неформального шефства над нею інженера-механіка вагонних майстерень В. І. Бартницького вплинули в подальшому на педагогічні пошуки А. С. Макаренка [25, с. 95–96].

В останні роки XIX століття в процесі розширення діяльності щойно утвореної Південної залізниці в Крюкові були збудовані надсучасні вагоноремонтні майстерні, до яких з Білопілья у грудні 1900 року було переведено батька майбутнього педагога Семена Григоровича Макаренка. Крюків, який був лише посадом Кременчука, у ті часи при 10000-му населенні не мав жодного театру, громадської бібліотеки, книжкового магазину або навіть газетного кіоску [13, с. 10–11]. Єдиним його навчальним закладом було Крюківське міське приходське народне училище [5, с. 40; 6, с. 27]. Загальний же стан народної освіти в Кременчуцькому повіті на цей час можна уявити за такими цифрами: в 1899 році з усіх дітей шкільного віку отримували ту чи іншу форму освіти лише 29,8%, причому аналогічний середній показник по Полтавській губернії дорівнював 37%. У 1897 році грамотними були 46,6% міського населення Кременчуцького повіту і тільки 23,3% від загального числа його жителів, що майже дорівнює середньому показнику для європейської Росії (22,9%), значно перевищує загальногубернській рівень (16,9%) і набагато відстає від показників європейських країн, наприклад, Угорщини (52,2%) або Австрії (64,4%) [10, с. 98; 27, с. 9; 29, с. 8]. Такі показники цілком відповідають аграрному характеру загальної зайнятості жителів губернії, у якій на цей час 81,6% населення добували засоби для існування у сільському господарстві і лише 6,5% – у промисловості, тоді як по європейській частині держави цей показник дорівнював відповідно 74,2% та 9,7%, а, наприклад, у Німеччині – 42,5% і 35,5% [3, с. 27].

Із свідчень В. С. Макаренка випливає, що переїзд родини посеред навчального року спричинив, очевидно, піврічну перерву в навчанні Антона, оскільки, відкинувши можливість вчитися в Крюкові, лише у серпні 1901 року він вступає до 2-го класу Кременчуцького міського чотирикласного училища [13, с. 112–113]. Проте Положення про міські училища дозволяло приймати в них

учнів після відповідного іспиту упродовж всього навчального року. Якщо батько А. С. Макаренка все ж скористався цією можливістю, майбутній педагог цілком міг уникнути перерви у навчанні, продемонструвавши педагогічній раді, як вимагав закон, знання молитви, найважливіших подій із священної історії старого і нового завіту, вміння лічити, а також читати і писати російською [20, с. 411–412].

Як також запевняє В. С. Макаренко, переїжджаючи до Крюкова, А. С. Макаренко, очевидно, розраховував отримати більш високий рівень освіти, ніж могло йому надати міське училище. Пізніше він навіть докоряв матері, що “Вітька віддали в реальне, а мене “сунули” у міське”. Однак слід зазначити, що міське училище було єдиним фінансово доступним видом навчального закладу, який на той час міг забезпечити для свого старшого сина С. Г. Макаренка. Крім того, у Кременчуці не існувало чоловічої гімназії, і А. С. Макаренко для забезпечення собі в подальшому омріяного вступу до ВНЗ міг розраховувати лише на кременчуцьке Олександрівське реальне училище, яке, однак, не відповідало гуманітарній спрямованості його інтересів і проклало шлях не в університет, а до вищої технічної школи. Підкреслюючи цю обставину, В. С. Макаренко також говорить, що не може собі уявити брата в ролі інженера-технолога або архітектора [13, с. 30].

Кременчуцьке міське чотирикласне училище, що знаходилося в казенному будинку на Соборній площі Кременчука, було перетворене в 1876 році з повітового училища і спочатку існувало як двокласне, трикласним же воно було з 1880 по 1898 рік. Полтавська губернія на той час у кожному повіті мала тільки один подібний заклад і навчалися в ньому діти лише чоловічої статі [4, с. 38; 5, с. 39; 6, с. 26; 7, с. 30; 8, с. 25; 17, с. 156; 18, с. 275–276; 19, с. 111; 21, с. 216; 24, с. 3; 26, с. 50, 81]. Міські училища, започатковані в Російській імперії спеціальним положенням від 31 травня 1872 року, мали на меті дати дітям усіх станів початкову розумову й релігійно-моральну освіту і утримувалися або урядовим коштом, або коштом земства, міських громад, станів чи приватних осіб. Хоча училища могли бути одно-, дво-, три- або чотирикласні (закон дозволяв створювати навіть п'ятикласні і шестикласні училища), навчання в них мало тривати 6 років. Відповідно до цього, у Кременчуцькому чотирикласному училищі курс перших двох класів тривав по два роки в кожному класі, а курс 3-го і 4-го класів – по одному року. Хоча Положення про міські училища дозволяло скорочувати для найздібніших учнів термін перебування у кожному класі, ми поки що не знаємо, чи торкнулося це особисто А. С. Макаренка [20, с. 410–411].

Положення також визначало перелік обов'язкових предметів у міських училищах, а саме: Закон Божий, читання і письмо, російська мова і церковнослов'янське читання з перекладом російською мовою, арифметика, практична геометрія, географія і історія батьківщини (з необхідними відомостями з загальної історії та географії), відомості з природознавства та фізики, креслення і малювання, співи, гімнастика. Отриманий А. С. Макаренко атестат додає до вказаного переліку чистописання та так звані “додаткові предмети”, зміст яких, однак, у документі не вказується. Крім теоретичних дисциплін, місцевим громадам дозволялося частково за власні кошти впроваджувати в позакласний час вивчення окремих ремесел, але у мемуарній літературі і спогадах самого Макаренка ми не знайшли вказівок на існування такої практики у Кременчуцькому училищі 1901–1905 років [12, с. 116–117; 20, с. 411].

За сумарною кількістю учнів міські училища посідали в Полтавській губернії лише 4-те місце, значно поступаючись сільським початковим, а також міністерським двокласним і міським приходським училищам. Відносна винятковість отримуваної А. С. Макаренком освіти ілюструється також таким фактом: на 1 січня 1904 року, наприклад, у 15 міських училищах Полтавщини навчалось 1898 учнів, що складало лише 1,25% від їхнього загального числа. Таким чином, у цей час А. С. Макаренко був одним із 139 школярів такого типу на весь Кременчуцькій повіт, який мав 10 432 учня чоловічої статі по всіх (крім небагатьох середніх) світських, духовних, православних та іновірських навчальних закладах. Маємо також підкреслити надзвичайно високі вимоги, що висувалися в цих навчальних закладах: упродовж 1903 року успішно закінчило курс Кременчуцького чотирикласного училища лише 17 чоловік, відраховано ж було до закінчення курсу – 23 чол. [19, с. 109, 111; 24, с. 4, 6–7].

Міські училища мали значні переваги перед іншими типами народних училищ щодо можливостей зміцнення матеріальної бази. Особливо це позначалося на зростанні їхніх бібліотечних фондів. Так, за 1903 рік, наприклад, у Полтавській губернії бібліотека одного міського училища в середньому була поповнена на 142 томи 31 найменування на загальну суму 112 крб., тоді як міністерські двокласні училища отримали книг у середньому на суму 69 крб., а міські приходські і початкові училища – лише на суму 17 крб. За цей же період Кременчуцьке міське училище збільшило свою бібліотеку на 188 томів 25 найменувань, на що витратило понад 84 крб. Таким чином, на 1 січня 1904 року книжковий фонд училища майже досяг середньогубернського показника 1899 року і дорівнював 3957 томам 1331 найменування (для порівняння, у 1899 році в ньому нараховувалося лише 3525 томів 1228 найменувань). Значну частку свого фінансування – 61,5% – міські училища отримували від держави, платня ж за навчання складала лише 30,8% їхнього бюджету. Проте здобуття освіти в них обходилося батькам учнів набагато дорожче у порівнянні з іншими народними училищами, де платня за навчання не перевищувала 6,6% їх річного кошторису. Загалом у 1908 році на одне міське училище у губернії в середньому витрачалося 6000 крб. і на одного учня – 47,45 крб. на рік, витрати ж на одного учня упродовж всіх років його навчання сягали 360 крб. [10, с. 102, 126; 19, с. 117, 119; 23, с. 3, 10–11; 28, с. 111].

Учителями в міських училищах могли працювати лише особи, які успішно закінчили повний курс навчання у вчительських інститутах або склали в цих інститутах повний іспит як із теоретичних наукових знань, так і з уміння викладати в міському училищі. Призначення на посаду мало також обов'язковою умовою персональне затвердження попечителем навчального округу за відповідним поданням інспектора училища [20, с. 411]. Оскільки зараз важко назвати прізвища всіх, хто викладав А. С. Макаренку упродовж чотирьох років його навчання в училищі, ми наводимо список лише точно встановлених імен. Виконував обов'язки інспектора-учителя колезький асесор Іван Митрофанович Давидовський, закон божий викладав протоієрей Олексій Клепачевський, учителями працювали: надвірні радники Яків Кіндратович Супрун та Леонід Нилевич Медведков, колезькі реєстратори Петро Данилович Каплюченко та Іван Володимирович Іванов, а також губернський секретар Григорій Петрович Камінський [6, с. 26; 7, с. 30]. Із перерахованих О. Клепачевський мав найбільший стаж роботи в училищі, у документах закладу його ім'я зустрічається ще в

1887 році [21, с. 216]. Уважний аналіз документів дозволяє висловити припущення про досить ліберальний характер викладацького складу училища, що опосередковано підтверджується фактом майже повної заміни його (окрім священика) у роки реакції після Першої російської революції [22, с. 232].

Серед досить професійного педагогічного колективу найбільше вплинув на становлення юного А. С. Макаренка і, ймовірно, в багатьох рисах визначив його образ професійного ідеалу вчитель російської мови і літератури Г. П. Камінський, що виділявся на фоні інших викладачів демократичністю поглядів, глибокими знаннями і любов'ю до свого предмету. Г. П. Камінський почав викладати у А. С. Макаренка, очевидно, тільки з 1903–1904 навчального року, прийшовши із Полтавського міського трикласного училища, де він був лише помічником учителя. Вже працюючи в Кременчуцькому міському училищі, він обіймав посаду секретаря, а згодом скарбника, Товариства допомоги (рос. – вспомоществования) учням і ученицям народних училищ Кременчука і посаду Крюкова. Пізніше Г. П. Камінський знайшов собі ще одне сумісництво – виконував обов'язки вчителя російської мови у Кременчуцькому комерційному училищі. Саме до цього закладу, остаточно залишивши чотирикласне училище, він згодом і перейшов на постійну роботу, але чомусь змінив профіль, ставши вчителем арифметики підготовчого класу [6, с. 26; 7, с. 30, 35; 8, с. 24, 25, 28; 9, с. 39; 22, с. 224–226, 232].

Вважається, що Г. П. Камінському в першу чергу завдячував А. С. Макаренко своїм захопленням класичною літературою. Цей педагог подавав матеріал ширше, ніж вимагали програми, сам багато знав, умів чудово читати напам'ять і багато уваги приділяв письмовим роботам учнів, вимагаючи чіткості, послідовності викладу та грамотності. Дослідники доводять, що саме Г. П. Камінський слугував прототипом героя нарису А. С. Макаренка “Викладач словесності” М. В. Нестерова [30, с. 136–137]. М. В. Нестеров “відрізнявся від усіх викладачів дивним вираженням гідності й людської простоти, і ми любили в ньому це вираження і вибачали старому і строгий погляд поверх окулярів, і суворість вимог. [...] Старий читав завжди стоячи за кафедрою, надавав перевагу простій, точній мові, в якій рідко траплялося відкрите гаряче слово. Та зате в його міміці було стільки емоцій і правди, стільки розуму, то захопленого, то осуджуючого, то такого, що сумнівається, стільки стримуваної сили душі, що ми не здатні були відірватися від його обличчя. Читаючи нам, він сам жив гаряче і глибоко, хоча й не хотів показувати нам це своє справжнє, людське життя” [11, с. 349–350].

Другим викладачем, чий вплив на майбутнього педагога в цей час можна вважати вирішальним, була людина палко закохана у мистецтво, вчитель малювання і креслення І. В. Іванов. Один із училищних товаришів А. С. Макаренка, Ф. Г. Келембет, говорить, що І. В. Іванов не задовольнявся належними йому годинами і залишався з учнями після уроків, від нього учні навчилися володіти звичайними і тушувальними олівцями, привчилися до спостережливості, могли проводити “живі” лінії, виправляти помилки, він навчив “читати” креслення і малюнки [30, с. 137]. Очевидно, саме І. В. Іванов стояв біля витоків “художньо-образотворчої” лінії розвитку здібностей юного А. С. Макаренка, сформувавши не лише суто технічні вміння його як майбутнього вчителя малювання, а, головним чином, визначальні обриси його естетичного ставлення до дійсності.

За спогадами Ф. Г. Келембета, у всій натурі і вчинках А. С. Макаренка тієї пори було дещо таке, що приваблювало і облагороджувало товариство, в якому він

знаходився. Він не палив, ніколи не лаявся і був нездатний до якого-небудь некрасивого, а тим паче поганого вчинку [30, с. 136]. Інший колишній учень говорить, що особливо приваблювали спокій А. С. Макаренка, його витримка, вдумливість і характерна незворушність [1, с. 17]. Залишилися також свідчення про унікальні пізнавальні здібності А. С. Макаренка і його неодмінно високі навчальні досягнення. Систематична наполеглива самоосвіта, яка і в подальшому була сталою рисою його життя, у ці роки набуває особливо напруженого характеру. У цю пору, поруч зі своїми філологічними захопленнями, А. С. Макаренко приділяє велику увагу графічним роботам, цікавиться живописом і прагне бачити оригінали відомих картин, особливо історичної тематики [30, с. 137].

При Кременчуцькому чотирикласному міському училищі А. С. Макаренко отримує і свою першу педагогічну освіту. Закінчивши училище 4 червня 1904 року з відмінним атестатом, він того ж року вступив до однорічних педагогічних курсів, які готували вчителів для початкових шкіл. Курси при училищі були відкриті ще 20 серпня 1902 року, а пізніше, у 1910 році, термін навчання на них збільшився до 2 років; викладачами тут працювали майже всі знайомі А. С. Макаренку по училищу педагоги [18, с. 275–276]. Згідно з Положенням про міські училища, при них дозволялося залишати учнів, що успішно закінчили повний курс навчання і бажають згодом бути вчителями, до досягнення ними 16-річного віку, але на термін не менш, ніж 1 рік. У цей час вони мають займатися під керівництвом учителя повторенням училищного курсу і читанням указаної ним літератури, а також допомагати йому в класному викладанні, повторюючи із слабкими учнями вивчений матеріал. Треба зазначити, що при досягненні цими претендентами на вчительську посаду 16-річного віку і підтвердженні педагогічною радою їхньої старанності та доброї поведінки, вони мали переваги при вступі до вчительських інститутів перед іншими кандидатами [20, с. 412].

На курсах А. С. Макаренко головним чином поглиблював свої знання з низки загальноосвітніх дисциплін – російської мови, арифметики, історії, географії та чистописання. Як згадував Г. П. Камінський, він, маючи виключні здібності і дивну для юнака витримку, вчився дійсно чудово, а пробні уроки завжди проводив відмінно [14, с. 14]. І. І. Чернишов, який цього часу теж був серед учнів міського училища, згадував, що твори А. С. Макаренка з російської літератури вчителі читали на уроках як зразкові. Крім усього, майбутній педагог брав активну участь у різних інсценуваннях та декламаціях, особливо майстерно читаючи зі сцени прозу М. Ю. Лермонтова [25, с. 96].

За рік, витримавши випускні іспити на оцінку “вельми добре”, 11 серпня 1905 року А. С. Макаренко отримує звання “учителя початкових училищ із правом викладання у сільських 2-класних училищах Міністерства народної освіти і навчання церковним співам” [12, с. 117]. Але, ще не приступивши до офіційної професійної діяльності, влітку 1905 року юний педагог випробовує себе у ролі репетитора з російської мови, арифметики і Закону Божого, про що залишилися спогади одного із його тодішніх учнів – Д. М. М'якоти. Вже в той час діяльність А. С. Макаренка має ознаки певного професійного стилю: вимогливість, наполегливість, серйозність у ставленні до педагогічних завдань, доцільність у забезпеченні результативності своєї дії, прагнення створити мотиваційне підґрунтя навчання, вміння усної розповіді тощо [16].

Висновки. Аналіз згаданих вище мемуарних свідчень та багатьох біографічних фактів дозволяє виокремити деякі найбільш характерні тенденції допрофесійного етапу особистісного розвитку А. С. Макаренка. Очевидно, що перший досвід зіткнення сина залізничного маляра з низкою явищ інституціоналізованої праці спричинив формування елементарних понять щодо професійної структури і культури суспільства, яке зумовило засвоєння базових ціннісно-етичних і естетичних норм у галузі трудової діяльності взагалі і педагогічної – зокрема. Цей час також можна пов'язати із реалізацією і корекцією завдань професійного самовизначення, детермінованою, в першу чергу, отриманням початкової професійної освіти і першими спробами практичної професійно-педагогічної діяльності. Однак найважливішою тенденцією цього першого важливого етапу народження “педагогічної особистості” є, безперечно, формування досвіду цілеспрямованого професійного самогенезу.

Список використаних джерел

1. Балабанович Е. З. Макаренко. Человек и писатель / Е. З. Балабанович. – М. : Моск. рабочий, 1963. – 472 с.
2. Волков Б. Первые всходы / Б. Волков // Уч. газ. – 1984. – 13 мар. – С. 3.
3. II отдел. Обще-экономический // Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства на 1905 год. – Полтава: Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1906. – С. 1–110.
4. Г. Кременчуг // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1899 год / сост. Д. А. Иваненко секретарем Полт. Губернского Стат. Комитета. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1899. – С. 1–80.
5. Г. Кременчуг // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год / сост. Д. А. Иваненко секретарем Полт. Губернского Стат. Комитета. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1900. – С. 1–80.
6. Г. Кременчуг // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1903 год / Изд. Полтав. Губернского Стат. Ком. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1903. – С. 1–57.
7. Г. Кременчуг // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1904 год / Изд. Полт. Губернского Стат. Ком. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1904. – С. 1–57.
8. Г. Кременчуг // Справочная книжка Полтавской губернии на 1906 год. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1906. – С. 1–44.
9. Губернские учреждения // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1903 год / изд. Полт. Губернского Стат. Ком. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1903. – С. 1–134.
10. Земский отдел // Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства: год пятый. – Полтава: Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1901. – С. 1–212.
11. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 6 / А. С. Макаренко ; сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1985. – 384 с.
12. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 8 / А. С. Макаренко ; сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1986. – 336 с.
13. Макаренко В. Мой брат Антон Семенович. Воспоминания, письма. – Марбург, 1985. – XVIII, 202 с. – (Opuscula makarenkiana Nr 3).
14. Медынский Е. Н. Антон Семенович Макаренко. Жизнь и педагогическое творчество / Е. Н. Медынский. – М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1949. – 128 с.

15. Морозова Н. А. А. С. Макаренко. Семинарий / Н. А. Морозова. – Изд-е 2-е, перераб. – Л. : Гос. уч. пед. узд-во Мин. проsv. РСФСР, Ленингр. отд-е, 1961. – 240 с.
16. М'якота Д. М. Мій репетитор / Д. М. М'якота // Полтавці про А. С. Макаренка. Збірник статей-спогадів вихованців, друзів і колишніх співробітників А. С. Макаренка / Ред. кол.: Є. М. Рижило (відп. ред.) та ін. – К. : Рад. школа, 1968. – С. 54–55.
17. Отдел III. Адрес-календарь // Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1898 год / сост. Д. А. Иваненко секретарем Полт. Губернского Стат. Комитета. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1898. – С. 1–216.
18. Памятная книжка Полтавской губернии на 1913 год / Изд. Полтав. Губернского Стат. Ком. – Полтава : Элект. Типо-литогр. Губернского Правления, 1913. – IV, 446 с.
19. I отдел. Сведения по земскому хозяйству // Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства на 1905 год. – Полтава : Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1906. – С. 1–182.
20. Положения про міські училища // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. доц. С. А. Литвинова. – К. : Рад. школа, 1961. – С. 410–412.
21. Полтавский адрес-календарь на 1887 год / сост. под. ред. Секретаря Полт. Губернского Стат. Комитета Д. А. Трощинского. – Полтава: Тип. наследн. Пигуренко, 1886. – 285, 11, 5 с.
22. Полтавский календарь на 1909 год / изд. Полтавского Губернского Стат. Ком. – Полтава : Типо-литогр. Губернского Правления, 1909. – VIII, 505 с.
23. Приложения // Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства: год пятый. – Полтава: Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1901. – С. 1–207.
24. Приложения // Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства на 1905 год. – Полтава : Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1906. – С. 1–133.
25. Проценко В. Крюковские встречи / В. Проценко // Народное образование. – 1963. – № 3 (март). – С. 92–99.
26. Справочная и адресная книжка г. Кременчуга на 1875 год с планом и видами г. Кременчуга и картою железных дорог России / сост. К. Сторчаковым и Г. Розенталем. – Кременчуг: Тип. и литогр. Германа Розенталя, 1874. – 82 с.
27. Статистические сведения // Полтавский земский календарь Полтавского Губернского Земства на 1908 год. – Полтава : Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1907. – С. 1–135.
28. Статистические сведения // Полтавский земский календарь на 1909 год / Издание Полтавского Губернского Земства. – Полтава : Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1908. – С. 1–124.
29. Статистические сведения // Полтавский земский календарь Полтавского Губернского Земства на 1910 год. – Полтава : Элект. Типо-литогр. “Дохман”, 1909. – С. 1–156.
30. Убийвовк И. А. С. Макаренко в Крюкове / И. Убийвовк // А. С. Макаренко : сб. статей. Кн. 4 / Львовский гос. ун-т им. Ив. Франко. – Львов : Изд-во Львовского ун-та, 1959. – С. 134–145.

Стаття надійшла до редакції 06.09. 2014 р.

ТКАЧЕНКО А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

ДОПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ЭТАП ЛИЧНОСТНОГО СТАНОВЛЕНИЯ А. С. МАКАРЕНКО

В статье на основе анализа многих исторических и мемуарных источников описывается процесс формирования А. С. Макаренко как будущего педагога на протяжении так называемого

допрофесійного етапу його особистого розвитку; розкриваються обставини навчання талановитого юнака в Белопольському 2-класному залізничному і Кременчузькому міському чотирикласному училищі, отримання першого професійного освіти на річних педагогічних курсах. Особливу увагу приділяється ролі педагогів цих навчальних закладів у становленні професійного ідеалу А. С. Макаренка.

Ключевые слова: *А. С. Макаренко, допрофесійний етап особистого розвитку, Белопольское 2-классное железнодорожное училище, Кременчуцкое городское четырехклассное училище.*

TKACHENKO A.

Poltava National Pedagogical University named after V Korolenko, Ukraine

PRE-PROFESSIONAL PERIOD OF PERSONAL FORMATION OF A. S. MAKARENKO

The article is based on the analysis of many historical sources and memoirs which were taken into account to describe the process of forming Makarenko as a future teacher for so-called pre-professional (pre-service) phase of his personal development; the studying environment of the talented young man in Belopolskaya 2 grades railway college and four-year college in Kremenchug city are performed, the period of the first one-year vocational education at pedagogical courses is described. Particular attention is paid to the role which the following teachers as K. M. Salnikov, G. P. Kaminsky and I. V. Ivanov played in the development of professional ideal of A. S. Makarenko.

The surrounding of Makarenko's student life is disclosed on the background of the general development of public education in the county of Kremenchug, Poltava province and in the Russian Empire and in general, so extensive statistical information was specified for this purpose. The historical information about the common type of educational institutions of tsarist Russia as urban schools is given. The facts which are not widely known about the history of the Kremenchug urban school and its reform as well as about its personal are determined. Generalization of the majority of memories made it possible to characterize the personality of the young Makarenko and identify the most valuable professional features for a future teacher.

Analysis of the biographical facts allowed identifying some of the most characteristic tendencies pre professional stages of personal development of A. S. Makarenko. Being a son of a painter his first experience of facing the range of phenomena of the idea of institutional labor resulted in forming of elementary definitions as for professional structure and society culture, which maintained the development of basic values and aesthetic standards in the field of employment in general and teaching – in particular. This time can also be associated with the implementation and correction of problems of professional self-reliance, which involved, first of all, initial vocational training and the first attempts of practical vocational and educational activities. The most important tendency of this first important milestone in birth "teaching personality" is the formation of professional experience focused on self genesis.

Key words: *A. S. Makarenko, pre-professional stage of personal development, Belopolskaya 2 grades railway college, Kremenchug urban four year college.*